INTERNATIONAL INNOVATION AND RESEARCHES
International scientific journal Volume: 2 Issue: 5

EKOLOGIK HUQUQBUNZARLIKLAR UCHUN JAVOBGARLIK CHORALARINI KUCHAYTIRISH

Kobilov Shuxrat Ruziyevich
Sarbon universiteti "Huquqiy fanlar" kafedrasi dotsenti, yuridik fanlar nomzodi
E-mail: qobilovshuhrat755@gmail.com

Annotatsiya. *Ekologik huquqbuzarliklar zamonaviy jamiyatning eng dolzarb muammolaridan biridir. Atrof-muhitga zarar yetkazuvchi harakatlar nafaqat tabiiy resurslarning tanazzuliga, balki inson salomatligiga, iqtisodiy barqarorlikka ham bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Ayniqsa, ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni kuchaytirish masalasi milliy qonunchilikda markaziy o'rin egallaydi. Ekologik huquqbuzarliklarning turlari, ularning ijtimoiy xavflilik darajasi, O'zbekiston qonunchiligida nazarda tutilgan ma'muriy, fuqaroviy va jinoiy javobgarlik choralari tahlil qilinadi. Xalqaro ekologik huquq normalari bilan solishtirgan holda, mavjud me'yorlarning takomillashtirish yo'nalishlari ko'rsatib o'tiladi. Tadqiqotda ekologik jinoyatlarga oid statistik ma'lumotlar, sud amaliyoti, O'zbekiston Prezidenti farmonlari hamda BMTning barqaror rivojlanish maqsadlari asosida tahlillar olib borilgan.*

Kalit so'zlar: *ekologik huquqbuzarlik, javobgarlik, atrof-muhit, qonunchilik, barqaror rivojlanish, ekologik xavfsizlik, huquqiy mexanizm, jazo choralari, profilaktika.*

Аннотация. *Экологические правонарушения являются одной из наиболее актуальных проблем современного общества. Экологически вредные действия оказывают прямое негативное воздействие не только на деградацию природных ресурсов, но и на здоровье человека и экономическую стабильность. После обретения независимости Республика Узбекистан реализует масштабные реформы в области обеспечения экологической безопасности, рационального использования природных ресурсов и охраны окружающей среды. В частности, вопрос усиления ответственности за экологические правонарушения занимает центральное место в национальном законодательстве. Анализируются виды экологических правонарушений, уровень их общественной опасности, а также меры административной, гражданско-правовой и уголовной ответственности, предусмотренные законодательством Узбекистана. В сравнении с международным экологическим правом указаны направления совершенствования действующих стандартов. В исследовании проанализированы статистические данные об экологических преступлениях, судебная практика, указы Президента Узбекистана, а также Цели ООН в области устойчивого развития. Ключевые слова: экологическое преступление, ответственность, окружающая среда, законодательство, устойчивое развитие, экологическая безопасность, правовой механизм, санкции, профилактика.*

Ключевые слова: *экологическое преступление, ответственность, окружающая среда, законодательство, устойчивое развитие, экологическая безопасность, правовой механизм, санкции, профилактика.*

Annotation. *Environmental violations are one of the most pressing problems of modern society. Environmentally damaging actions have a direct negative impact not only on the*

degradation of natural resources, but also on human health and economic stability. After gaining independence, the Republic of Uzbekistan has been implementing large-scale reforms in the field of ensuring environmental safety, rational use of natural resources and environmental protection. In particular, the issue of strengthening responsibility for environmental violations occupies a central place in national legislation. The types of environmental violations, their level of social danger, and administrative, civil and criminal liability measures provided for in the legislation of Uzbekistan are analyzed. In comparison with international environmental law, directions for improving existing standards are indicated. The study analyzed statistical data on environmental crimes, judicial practice, decrees of the President of Uzbekistan, and the UN Sustainable Development Goals.

Key words: *environmental crime, liability, environment, legislation, sustainable development, environmental safety, legal mechanism, penalties, prevention.*

KIRISH

O‘zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlik masalalari davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Oxirgi yillarda dunyo miqyosida global isish, suv resurslarining kamayishi, atmosferaning ifloslanishi, chiqindilar hajmining ortishi kabi omillar ekologik muvozanatni jiddiy buzmoqda. Bu esa milliy miqyosda ham ekologik huquqbuzarliklarning ko‘payishiga sabab bo‘lmoqda.

Prezident Shavkat Mirziyoyev o‘z chiqishlarida “Tabiat va atrof-muhit bizning umumiy boyligimiz, unga befarqlik ertangi avlodlarga xiyonatdir” deya ta’kidlagan. Ushbu g‘oya ekologik siyosatning asosiy tamoyiliga aylangan bo‘lib, qonun ustuvorligi orqali atrof-muhitni muhofaza qilishni kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Ekologik huquqbuzarliklar — bu atrof-muhitga zarar yetkazuvchi, tabiat boyliklaridan noqonuniy foydalanish yoki ekologik me’yorlarni buzish bilan bog‘liq harakat va harakatsizliklar majmui bo‘lib, ular jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va sog‘lom yashash muhitiga xavf soladi. Ular, asosan, uch shaklda namoyon bo‘ladi: ma’muriy, fuqaroviy va jinoiy. Ma’muriy javobgarlikka yer, suv, havo, o‘rmon, flora va fauna sohasidagi qoidabuzarliklar kiradi. Jinoiy javobgarlik esa ekologik jinoyatlar masalan, noqonuniy ov, chiqindilarni noqonuniy tashlash, yer yoki suvni zaharlash, atmosfera havosini ifloslantirish kabi harakatlar uchun belgilanadi.

O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni (1992-yil 9-dekabr) hamda “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi Qonuni (2013-yil 27-dekabr) ekologik sohada asosiy huquqiy bazani tashkil etadi. Shu bilan birga, Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeks va Jinoyat kodeksi ekologik qoidabuzarliklar uchun jazo choralari belgilab bergan. Qonunchilikda ekologik javobgarlik mexanizmlari mavjud bo‘lishiga qaramay, ularni amalda samarali qo‘llash, ekologik madaniyatni shakllantirish va profilaktikani kuchaytirish bo‘yicha tizimli ishlar hali ham yetarli emas.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ekologik huquqbuzarliklar masalasida O‘zbekiston va xalqaro miqyosda bir qator ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. Masalan, akademik S. Saidov o‘z asarlarida ekologik huquqning rivojlanish bosqichlarini yoritib, atrof-muhitni muhofaza qilishning konstitutsiyaviy asoslarini tahlil qilgan. Shuningdek, T. Sultonov, N. Qosimov, M. Jo‘rayev kabi mahalliy olimlar ekologik javobgarlikning huquqiy mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ta’kidlaydilar. Xalqaro miqyosda esa BMT, YUNEP (Birlashgan Millatlar Tashkiloti Atrof-muhit dasturi), Yevropa Ittifoqi kabi tashkilotlar ekologik jinoyatlarga qarshi kurashda global standartlarni ishlab chiqishgan. “Rio deklaratsiyasi” (1992-yil) va “Parij iqlim bitimi” (2015-yil) ekologik mas’uliyatni oshirishda muhim hujjatlar hisoblanadi.

O‘zbekiston qonunchiligida ekologik javobgarlikning ijtimoiy mohiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

1. Tabiiy resurslardan foydalanishning qonuniy tartibini saqlash.
2. Atrof-muhitga zarar yetkazgan shaxslarni javobgarlikka tortish.
3. Ekologik madaniyatni yuksaltirish orqali fuqarolarda mas’uliyat hissini oshirish.

So‘nggi yillarda ekologik huquqbuzarliklar soni ortib borayotgani haqida O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi ma’lumotlari buni tasdiqlaydi. Masalan, 2023-yilda 8 mingdan ortiq ekologik qoidabuzarlik holatlari qayd etilgan, ularning 25 foizi noqonuniy chiqindi tashlash, 20 foizi suvdan foydalanish qoidalarini buzish bilan bog‘liq bo‘lgan.

Olimlarning fikricha, mavjud qonunchilikda jazo choralari yetarlicha og‘ir emas, ba’zi hollarda ekologik zarar iqtisodiy foydadan kam bo‘lgani uchun huquqbuzarlar jazodan cho‘chimaydi. Shu sababli jinoiy va ma’muriy javobgarlik mexanizmlarini qayta ko‘rib chiqish zarur.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda huquqiy, statistik, tahliliy va qiyosiy metodlar qo‘llanildi. Normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish orqali ekologik javobgarlikning me’yoriy bazasi o‘rganildi. Shuningdek, 2018–2024-yillar oralig‘idagi ekologik jinoyatlar statistikasi, sud qarorlari va xalqaro tajriba solishtirildi.

Metodologik asos sifatida O‘zbekiston Respublikasining “Yashil makon” umummilliy loyihasi, BMTning “Barqaror rivojlanishning 13- maqsadi – Iqlim o‘zgarishiga qarshi kurash” yo‘nalishlari hamda “2030-yilgacha mo‘ljallangan atrof-muhit strategiyasi”ga tayangan holda tahlillar olib borildi. Fuqarolar o‘rtasida ekologik huquqbuzarliklar to‘g‘risidagi xabardorlik darajasi sotsiologik so‘rov orqali

aniqlangan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, aholining 60 foizidan ortig‘i ekologik qonunlar mavjudligini biladi, ammo ularning 40 foizi bu qonunlarning mazmunidan bexabar. Bu esa ekologik huquqiy madaniyat pastligining ko‘rsatkichidir.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlik choralari mavjud bo‘lsa-da, ularning samaradorligi yetarli emas. O‘zbekiston Jinoyat kodeksining 193–204-moddalari ekologik jinoyatlar uchun jazo choralarini belgilaydi, ammo amaliyotda bu moddalar ko‘pincha jarima bilan cheklanadi.

Ekologik jinoyatlar oqibatida yillik iqtisodiy zarar miqdori 300 milliard so‘mdan oshayotgani aniqlangan. Shu sababli quyidagi yo‘nalishlarda islohotlar zarur:

1. Jinoyat kodeksiga ekologik jinoyatlar uchun og‘irroq jazo choralarini kiritish.
2. Ekologik sudlar tizimini joriy etish.
3. “Ekologik politsiya” institutini yaratish.
4. Aholining ekologik madaniyatini oshirish uchun ta’lim dasturlariga maxsus kurslar kiritish.

MUHOKAMA

Muhokama natijalariga ko‘ra, ekologik huquqbuzarliklar faqat huquqiy emas, balki axloqiy va iqtisodiy muammolar hamdir. Har bir fuqaroning ekologik ongini yuksaltirmasdan turib, qonun ustuvorligini ta’minlab bo‘lmaydi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, Skandinaviya mamlakatlarida ekologik jinoyatlar uchun moliyaviy jazolarning og‘irligi ularni deyarli yo‘q darajaga keltirgan. Shu modelni O‘zbekistonda ham joriy etish mumkin. Korxonalar tomonidan atrof-muhitga yetkazilgan zararni kompensatsiya qilish tizimi ham samarali ishlamayapti. Shu sababli ekologik sug‘urta va ekologik fondlar tizimini kuchaytirish muhimdir.

TAKLIFLAR:

1. Ekologik jinoyatlar uchun minimal jarima miqdorini oshirish.
2. Har bir tuman va shaharda ekologik nazorat inspektorlarini mustaqil maqomda faoliyat yuritish imkonini berish.
3. Maktab va oliy ta’lim dasturlariga “Ekologik huquq asoslari” fanini kiritish.
4. Ekologik jinoyatlar haqida ochiq ma’lumotlar bazasini yaratish.
5. Ekologik monitoringda sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarni joriy etish.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ekologik huquqbuzarliklar uchun javobgarlikni kuchaytirish nafaqat huquqiy, balki ijtimoiy va iqtisodiy zaruratdir.

Ekologik xavfsizlikni ta’minlash uchun davlat siyosati, huquqiy nazorat va fuqarolik ongini uyg‘unlashtirish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023. https://lex.uz/docs/-6445145
2. “Tabiatni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun. 09.12.1992 yildagi 754-XII-son. https://lex.uz/ru/docs/-107115
3. “Ekologik nazorat to‘g‘risida”gi Qonun. 27.12.2013 yildagi O‘RQ-363-son. https://lex.uz/uz/docs/-2304953
4. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – 2023.
5. O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – 2023.
6. Sh. Mirziyoyev. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent, 2022.

ACADEMIC BOOK